Радянська політика щодо проявів релігійності в Україні у період пізньої сталінщини

Павло Сацький

У статті досліджуються особливості політики радянської влади щодо діяльності релігійних громад в Українській РСР та проявів релігійності у період після Другої світової війни. Проблему проявів релігійності в СРСР досліджували у своїх наукових роботах П. Бондарчук і Л. Алексєєва. Для аналізу проблеми автором було взято матеріали органів КП(б)У і комсомолу УРСР в яких викладено конкретні приклади проявів релігійності комсомольськими активістами, студентами, а також партійними функціонерами. Досліджено заходи, які було вжито щодо осіб, які виявляли релігійність і політику партійних та комсомольських органів щодо недопущення проявів релігійності партійним і комсомольським активом. Аналіз проявів релігійності активістами більшовицької партії й комсомольських організацій здійснено на основі дослідження загального фону радянської політики цього періоду у сфері культури й ідеології. Зокрема, розкрито основні аспекти протистояння радянської влади поширенню популярності релігійних культів та громад особливо в середовищі молоді в умовах відносно лояльного ставлення до розвитку Російської Православної Церкви. У післявоєнний період ідеологічна політика радянської влади характеризувалася створенням альтернативного культу для суспільства на догматичній основі і релігійні організації були фактичними конкурентами за можливостями впливу на суспільство. У дослідженні відзначено передумови поширення проявів релігійності в суспільстві Української РСР після Другої світової війни, які були пов'язані із загальним емоційним станом суспільства, настроями фронтовиків та репатріантів, а також взагалі населення, яке пережило війну й окупацію. Особливі умови для поширення проявів релігійності склалися в областях УРСР, які було приєднано в 1939-1945 рр., у яких була поширеною діяльність греко-католицької, римокатолицької і православної церков. Православні громади в цих областях до їх радянізації доволі активно діяли й не зазнали радянського адміністративного впливу, який мав місце в СРСР. Автор приходить до висновку, що радянська влада в період після завершення Другої світової війни в Українській РСР здійснювала політику, спрямовану на лояльність до російського православ'я як противаги римо-католицьким і греко-католицьким громадам та протестантам (особливо баптистам, Свідкам Єгови). У той

же час, радянська влада намагалася всіляко не допустити впливів жодних релігійних організацій на партійний і комсомольський актив та молодь взагалі. У подальших наукових дослідженнях слід звернути увагу на передумови збереження релігійності в суспільстві за умов ідеологічного диктату правлячої партії.
Ключові слова: *прояви релігійності, комсомол, ЦК КП(б)У, християнство, панівна ідеологія.*

Проблема суспільного становища Церкви в нинішній час стає все більш актуальною для науковців, правників, соціологів і державних управлінців. Релігійні громади набувають суспільного впливу й поступово беруть на себе функції, які не так давно виконували винятково державні інституції. У період індустріального зростання найбільш розвинутих країн світу релігія втрачала свої суспільні позиції на фоні народження ідей боголюдини, надлюдини й атеїстичних технократичних філософських і соціологічних систем. Державні ж інституції намагалися взяти на себе виконання численних соціальних функцій, які в Середньовіччя й Модерний час традиційно виконувала Церква, зокрема, визначення хорошого й поганого, турбота про людей з обмеженими можливостями і людей похилого віку тощо. У XIX ст. відбувається формування культу держави та її апарату. Квінтесенція цього процесу вкладалась у вислів О. фон Бісмарка: *«Держава має не лише накладати на людину зобов'язання, а нести їй благо»*. Цей вислів стосувався запровадження в 1888 р. у Німеччині пенсійного забезпечення за віком. Ідеологія так званого *«прусського соціалізму»*, яка передбачала встановлення державного соціального стандарту і державний контроль за соціальним забезпеченням робітників та жорстоке покарання за участь у страйках, брала на себе функцію із впровадження суспільної моралі. Державна політика цензури в країнах Європи, фактично, стала виконанням державою її функції по визначенню хорошого і поганого, красивого і некрасивого тощо. Усі ці процеси відбувалися в контексті захисту державою консервативних цінностей, у тому числі й релігійної моралі, але таким чином держава як інституція обмежувала Церкву від виконання нею її соціальних функцій.

У нинішній час, коли значно послабився контроль державного апарату над суспільним життям, а функції держави активно на себе перебирають інституції громадянського суспільства, державний контроль над дотриманням моральних принципів відходить на задній план.

Нинішнє суспільство відчуває потребу в само- цензуруванні й самоконтролі за дотриманням моральних принципів. За цих умов церковні інституції повертають свій вплив на сфери суспільного буття, у яких їх протягом XIX-XX ст. обмежувала держава. Суспільство, яке в період індустріального зростання намагалося відсторонити церковні інституції від активного контролю за суспільними процесами, вважаючи такий контроль архаїчними проявами, а релігійні принципи невідповідними викликам часу, саме приходить до необхідності повернення до них. Цей процес найбільш вдало можна окреслити в контексті трансформації людини в постіндустріальний період, коли вона отримала багато вільного часу й потребу його раціонального використання, а праця змінила свій характер. На відміну від індустріального суспільства, коли праця у сфері матеріального виробництва була доцільною і корисною за визначенням, у постіндустріальний період постійно виникає потреба ставити під сумнів доцільність і користь від тієї чи іншої праці та її результатів. Таким чином, виникає потреба звертатися до досвіду способу життя людини й суспільства в минулому, у доіндустріальну епоху, коли організація суспільних відносин перебувала в компетенції церковних інституцій. Тому проблематика державно-церковних відносин набуває все більшої актуальності.

Найбільш гіпертрофованим процес становлення індустріального суспільства відбувався в Радянському Союзі, коли індустріалізація мала на меті не лише традиційне для СРСР забезпечення обороноздатності, створення економічної бази для соціальної політики, а й формування відповідної марксистсько-ленінської ідеології структури суспільства. Тому метою статті є аналіз ідеологічної політики радянської влади в Україні у пізньосталінський період щодо церковних інституцій та проявів релігійності в контексті формування нового радянського суспільства після Другої світової війни.

Проблематиці діяльності релігійних громад в Україні після Другої світової війни присвятили свої роботи П. М. Бондарчук[1], Л. М. Алексеева[2], аналізуючи прояви релігійного дисидентства. Проте

---

[1] *Бондарчук П. М.* Римо-католики в УРСР (друга половина 1940-х — перша половина 1980-х років) // Історико-політичні студії. Науковий журнал. – 2017. – Вип. 1(7). – С. 21-39.

[2] *Алексеева Л. М.* История инакомыслия в СССР: Новейший период. М.: РИЦ «Зацепа». – 2001. – 382 с.

потребує дослідження політика правлячої більшовицької партії й комсомолу щодо проявів релігійності в середовищі активу цих організацій та в молодіжному середовищі.

Фактично, у радянському суспільстві за ідеологічними настановами мав домінувати пролетаріат, люди, які були зайняті в матеріальному виробництві, оскільки саме робітники були відчужені від власності на засоби виробництва і в СРСР було сформовано доволі дієвий механізм їхнього соціального домінування над іншими суспільними прошарками. У період після Другої світової війни в процесі відбудови економіки будівництво підприємств часто здійснювалося із соціально-політичної доцільності – рівномірно індустріалізувати регіони для того, щоб у них була потужна соціальна база радянської системи. Таким прикладом була компанія ЦК КП(б)У й Ради Міністрів УРСР щодо індустріалізації Львова на виконання постанови Державного комітету оборони і Ради народних Комісарів СРСР «Про індустріалізацію міста Львова»[3].

Водночас відбувалася своєрідна індустріалізація суспільних відносин і секуляризація функцій Церкви, що обумовлювало специфіку розвитку соціологічної науки в СРСР. Прийнято вважати соціологію однією із найбільш неточних наук. Проте марксистська ідеологія здійснила екстремістську спробу зламати цей принцип і запропонувати соціальне вчення, яке мало бути поставлене на основу принципів точності й незаперечності. Саме марксистське вчення – науковий комунізм – мало стати такою точною соціальною наукою із канонічними текстами, які мали б становище аксіом. Незважаючи на це, у рядах самих же більшовиків були прихильники спрощеного погляду на аксіоматичний характер марксизму-ленінізму, зокрема, А. Богданов, який запропонував своє точне соціальне вчення – так звану організаційну науку. А. Богданов у своєму соціальному вченні поставив під сумнів точність навіть математики, говорячи, що це точна наука лише для систем у стані рівноваги, якими не є соціальні процеси[4]. Сумніви в

---

[3] Невыполненные вопросы плана Политбюро ЦК КП(б)У на май-октябрь месяци 1947 года // Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі - ЦДАГО України). - Ф. 1. Оп. 23. - Спр. 4051. - Арк. 105.

[4] *Богданов А. А.* Тектология: (Всеобщая организационная наука). В 2-х кн.: Кн. 1. / *Редкол. Л. И. Абалкин (отв. ред.) и др.* / Отд-ние экономики АН СССР. Ин-т экономики АН СССР. - М.: Экономика, 1989. - С. 124-125.

аксіоматичному характері наукового комунізму обумовили необхідність для радянської системи створити і розвивати цілу армію ідеологів та зобов'язувати всіх науковців вибудовувати свої праці на основі *«наукового комунізму»*. Проте для *«наукового комунізму»* здобути перевагу над традиційними релігійними системами виявилося неможливим, оскільки його ідеологема створювалася політиками і виписувалась у кореляції до політичної кон'юнктури. Натомість християнське віровчення виявилося досвідом аполітичного узагальнення соціальних процесів в історичній ретроспективі. Це дало змогу християнству напрацювати значний досвід соціальної комунікації.

Водночас, відбувалося формування культу праці у сфері матеріального виробництва, і її доцільність не могла бути поставленою під сумнів ні за яких обставин. Натомість найбільш надійна соціальна опора держави – бюрократичний апарат – в СРСР постійно перебували під шквалом критики, і його надійність традиційно від 1920-х рр. ставилася під сумнів. Власне, саме цим було обумовлено постійне прагнення рекрутувати функціонерів для партійних і радянських інституцій із середовища робітників. При цьому партійно-державна машина здійснювала пропаганду технократичного суспільства, і її функціонери часто за інерцією заходили далі, ніж передбачала ідеологія. Зокрема, висловлювалася позиція відмовитися в школі при вивченні літератури від казок і замінити головних героїв-тварин на машини. Дана ініціатива жахала самих ідеологів і у доповіді Секретареві ЦК КП(б)У з ідеології Литвину, підготовленій Секретарем ЦК ЛКСМУ із пропаганди відзначалося, що

> *«… не можна, наприклад, із дитячої літератури виключати казку, фантазію, те, що є характерним для образного мислення підлітків. А у нас, на жаль, знаходяться окремі співробітники (останні два слова в документі вписано від руки. – П. С.), які пропонують виключити із читанки для першого класу оповідання про тварин і замінити їх оповіданнями про трактори, домни на тій підставі, що тварина, яка розмовляє, – казка, а дітей слід виховувати на індустріальних мотивах. Один рецензент нещодавно (вписано від руки. – П. С.) пропонував підкорегувати Гоголя,*

стверджуючи, що слова "Чуден Днепр при тихой погоде" є висловом національної обмеженості, проти якої слід боротися»[5].

Із цього фрагмента доповіді видно, що комсомольські ідеологи в часи пізньої сталінщини, коли відбувалася нова хвиля ідеологічного тиску на творчу інтелігенцію України, усвідомлювали шкідливість політики з обмеження мислення молоді. Це могло створити загрозу втрати ініціативи, формалізації мислення і, відповідно, ставлення до діяльності ідеологічного апарату партії та комсомолу. Водночас ситуація навколо фрагменту із творчості Гоголя, яку критик намагався виправити в *«ідеологічно витриманому руслі»*, говорить про неприйняття *«перегинів»*, говорячи термінологією тієї епохи, у національному питанні, а також щодо витримування точності передачі творчості класиків літератури. М. Гоголь розглядався винятково як письменник, який виражав *«братню спорідненість»* російського й українського народів і, більше того, культурне превалювання російського над українським. Й. Сталін часто цитував М. Гоголя[6] в доповіді, яка мала для радянського часу епохальне значення і тому вказаний критик продемонстрував свою інтелектуальну обмеженість, фактично, можливо і не свідомо, ставши опонентом Й. Сталіна у питанні додержання ідеологічної точності передачі слів М. Гоголя. Такий крок у пізньосталінський період був доволі небезпечним для кар'єрного майбутнього цього рецензента. Зрештою, слід звернути увагу й відзначити, що у сталінський період застосовувалася практика закладення ідеологічно вивіреного літературного підґрунтя світогляду суспільства, про що свідчить рясна насиченість цитатами класиків літератури промов партійних і радянський діячів. Цей факт можна розуміти як намагання закласти книжну основу невідворотності й обумовленості радянської дійсності та майбутнього, на зразок біблійного обґрунтування обумовленості всім попереднім ходом історії приходу Месії.

Проте технократичне суспільство, яке намагалася виховувати панівна ідеологія, часто виявляло свою релігійність. Проте факти про-

---

[5] Секретарю ЦК КП(б)У тов. Литвину И. К. Справка о газетах «Молодь України» и «Сталинское племя» (від. – П. С.) Секретаря ЦК ЛКСМУ по пропаганде С. Сеген. Справа періоду 14 січня – 19 листопада 1947 р. // ЦДАГО України. - Ф. 1. - Оп. 23. - Спр. 4051. - Арк. 29.

[6] «Гоголь-Гегель» Сталина … // *https://m.youtube.com/watch?v=Lf9P4QMPL2o - Посилання актуальне на 28 серпня 2018 р. - Див. із 50-ї секунди.*

явів релігійності траплялися серед членів КП(б)У, що було підставою для виключення із партії. Зокрема, у Херсонській області за здійснення релігійного обряду було виключено із КП(б)У двоє членів партії[7]. Особливо часто прояви релігійності, яким намагався протистояти комсомол, мали місце серед молоді. Тому правляча партія виявляла явне прагнення обмежити вплив релігії на своїх членів, виховуючи із їх числа окрему суспільну касту.

Після завершення Другої світової війни Російська Православна Церква отримала певну свободу, яка полягала у відсутності гонінь та репресій. Така позиція правлячої партії була обумовлена політичними міркуваннями. Релігійний фактор був важливим з огляду на історію відносин на релігійній основі між українцями й поляками, а у пізньосталінський період проводилася політика протиставлення українського населення Східної Галичини польському із метою запропонувати йому радянську систему як альтернативу способу життя в Другій Речі Посполитій. При цьому слід було за умови такого протиставлення проводити атеїстичну політику.

У доповіді секретаря ЦК ЛКСМУ з пропаганди Секретареві з ідеології ЦК КП(б)У згадувалися приклади неправильної з точки зору партійної моралі поведінки членів комсомолу. Зокрема, зазначалося, як колишній, на той момент, перший секретар Велико-Березнянського окружкому комсомолу Сегеда покинув комсомольську роботу на вимогу матері, злякавшись її погроз, що він *«потрапить до диявола в пекло»*[8]. Даний приклад не дарма було використано в доповіді для ЦК КП(б)У, оскільки він був, на думку більшовицьких ідеологів, показовим у плані проявів релігійності комсомольських працівників. Перший секретар окружкому комсомолу – це була посада номенклатурна, і такий радикальний прояв релігійності, коли працівник залишив комсомольську роботу, був характерним проявом небезпечної для ідеологічної роботи тенденції. У першу чергу слід відзначити, що в даній ситуації комсомол і партійні структури відчували загрозу для мобілі-

---

[7] Рассмотрение апелляционных дел *(на бюро обкома КП(б)У Херсонської області за 1946 р. – П. С.)* // ЦДАГО України. - Ф. 1. - Оп. 23. - Спр. 4281. - Арк. 25.

[8] Секретарю ЦК КП(б)У тов. Литвину И. К. Справка о газетах «Молодь України» и «Сталинское племя» *(від. – П. С.)* Секретаря ЦК ЛКСМУ по пропаганде С. Сеген. Справа періоду 14 січня – 19 листопада 1947 р. // ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 4051 – Арк. 66.

заційної готовності комсомольської організації забезпечити ідейними кадрами *«будови комунізму»*, які активно розгорнулися в СРСР після Другої світової війни, і ці кадри часто були потрібні не лише на території УРСР. Також приклад представника партійної номенклатури міг вплинути на позицію інших комсомольців, міг стимулювати прояви їхньої релігійності. У період після Другої світової війни прояви релігійності для радянської влади мали особливу небезпеку, зважаючи на моральний надлом суспільства війною. У важкі роки відбувався процес повернення суспільства до релігії як до фактору надії. На відміну від релігії та Церкви партійні й комсомольські організації не мали можливості показово дати надію, оскільки їм доводилося виходити зі світської дійсності, пропагувати необхідність тривалого терпіння і праці нині заради світлого майбутнього. У той же час вони не мали змоги надати душевний спокій для людини у важкій дійсності. Про це свідчать також викладені в доповіді факти. Зокрема, щодо неправильної поведінки комсомольських функціонерів, які призводили до самогубств працівників. Так, в Олексіївському районі Харківської області було відзначено факт самогубства дівчини, яка була секретарем комсомольської організації, після обговорення її особової справи на бюро райкому. Зазначено в доповіді, що райком не надав допомогу в організації роботи, а виключив цю дівчину із комсомолу і видав на руки документ, що вона знята із основної своєї роботи рахівника й направляється на Дніпробуд[9]. Цим характерним прикладом було ілюстровано формалізм роботи комсомольських працівників із активом у плані людського підходу до підопічних. Фактично, у партійних і комсомольських організаціях були відсутні психологічні механізми розкриття душі й зняття тягаря, на відміну від Церкви, яка надавала змогу розкривати в найбільш критично складних ситуаціях розкрити душу перед Богом. Тому для партійної організації й особливо для комсомолу в конкуренції із Церквою важливо було забезпечити баланс у масовості роботи й індивідуальному підході, який у Церкви виявляється в турботі пастиря за спасіння кожної душі. Відповідно, часто прояви релігійності були навіть для партій-

[9] Секретарю ЦК КП(б)У тов. Литвину И. К. Справка о газетах «Молодь України» и «Сталинское племя» *(від. – П. С.)* Секретаря ЦК ЛКСМУ по пропаганде С. Сеген. Справа періоду 14 січня – 19 листопада 1947 р. // ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 4051. – Арк. 66.

них і комсомольських працівників прагненням забезпечення для себе індивідуальний душевний спокій.

Відзначався в доповіді Секретаря ЦК ЛКСМУ факт, що студентка четвертого курсу Ніжинського педагогічного інституту ім. Гоголя Гордієнко, яка була членом комітету комсомолу, мала хороший голос і брала участь у республіканській олімпіаді самодіяльності. При цьому, як зазначалося в доповіді, *«за пропозицією попа»*, співала в церковному хорі за платню 500 рублів на місяць[10]. Цей відзначений у доповіді факт говорить про усвідомлення комсомольськими керівниками наявності проблеми конкуренції з боку релігійних громад, якій вони часто не мали змоги протистояти. У 1947 р. матеріальне становище студентів було надзвичайно складним, і студентка, безумовно, цілком могла скористатися можливістю поправити своє матеріальне становище. Проте, будучи комсомольською активісткою, вона не могла не усвідомлювати, що її життя перебувало під наглядом комсомольської організації. Водночас слід відзначити, що в цей період ставлення партійних структур до діяльності Православної Церкви було доволі терпимим на фоні протистояння діяльності Греко-католицької Церкви вже в умовах заборони її функціонування, а також Римо-католицької Церкви та інших релігійних громад[11]. Таке терпиме ставлення до Православної Церкви відкривало значні можливості для проявів релігійності в тому числі й членами партії та комсомольцями. Тому часто ці люди навіть не усвідомлювали загроз у проявах своєї релігійності і це обумовлювало намагання партії й комсомолу активно протидіяти проявам релігійності, своїх членів та намагатися не допускати встановлення ними стійких зав'язків із церковними організаціями.

Після завершення Другої світової війни на території СРСР набуває поширення вплив різноманітних релігійних громад, зокрема, на території, де відбувалися антирелігійні кампанії у 1920-1930-ті рр. Першою передумовою поширення такого впливу була інтеграція нових територій до складу СРСР, у тому числі західноукраїн-

---

[10] Секретарю ЦК КП(б)У тов. Литвину И. К. Справка о газетах «Молодь України» и «Сталинское племя» *(від. – П. С.)* Секретаря ЦК ЛКСМУ по пропаганде С. Сеген. Справа періоду 14 січня – 19 листопада 1947 р. // ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 4051.– Арк. 67.

[11] Стенограмма 4-го Пленума Центрального Комитета комсомола Украины. 6 октября 1947 года // ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 4564. - Арк. 151.

ських земель, на яких поряд із діяльністю греко-католицької церкви активно діяла і православна. Тому підтримка російського Православ'я була засобом духовної інтеграції населення західноукраїнських земель до суспільного ладу СРСР. На цих же територіях активно діяли релігійні громади, які, фактично, виявилися явно ворожими радянському режиму, як баптисти та Свідки Єгови. Зокрема, на Пленумі ЦК ЛКСМУ відзначалося, що у Львівському медичному університеті 16 студентів вступили в *«секту баптистів»*[12]. Діяльність цих громад особливо набула впливу в роки війни. Свідки Єгови отримували значну підтирку від своїх організацій у світі, і їхню діяльність намагалися припинити як режим нацистської Німеччини, так і СРСР. У протистоянні поширенню впливу протестантських релігійних рухів для правлячого режиму важливу роль відігравало посилення російського Православ'я. У той же час проводилася політика, спрямована на витискання його впливу щодо людей, які мали складати кадровий кістяк радянської системи.

Після Другої світової війни політика правлячої в СРСР партії була спрямованою на нарощування її чисельності ідеологічно вивіреними кадрами. Члени партії й комсомолу були тим кадровим ресурсом, який вважався високо мобільним і його можна було мобілізувати при потребі людського ресурсу на численних будівельних проектах післявоєнного часу. Цей ресурс мав бути ізольованим у тому числі й від релігійного впливу. Проте ми спостерігаємо часті прояви релігійності після Другої світової війни не в представників старшого покоління, як до війни, а в представників уже молодшого покоління. Умови війни наклали свій відбиток на свідомість цього покоління, і масштаби смерті пробуджували думку про категорію «вічного життя». Партійна ідеологія не мала ні теоретичного, ні практичного підґрунтя, щоб дати відповідь на запит щодо вічного життя, на відміну від християнської релігії. Натомість було створено культ смерті, який проявлявся в постійних кампаніях суспільної підтримки розстрілів як засобу *«соціального захисту»*. Тобто, момент умирання/загибелі культивувався як відхід ідеологічного опонента в небуття і, таким чином, його ізоляція від можливості впливу на радянську сис-

[12] Стенограмма 4-го Пленума Центрального Комитета комсомола Украины. 6 октября 1947 года // ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 4564. – Арк. 9.

тему. Проте сама більшовицька ідеологія також набувала форми скінченного у зв'язку з невідворотністю біологічної смерті її ідеологів та активних практиків. Тому для радянських ідеологів у протидії впливу релігії слід було створювати своєрідний культ життя, який проявлявся в таких гаслах, як *«Ленін живіший усіх живих», «він житиме в наших серцях», «безсмертна справа»* та ін. Такий культ був культом пам'яті про життя та справи і, фактично, намагання його розвинути було практикою античного вірування про життя людини після смерті доти, доки про неї пам'ятають живі. Проте розвиток такого культу стримувався потребою для більшовицької системи розвивати культ особи Й. Сталіна, який, фактично, культ життя кожного замінював культом життя самого Сталіна, і в результаті еллінський культ життя, відроджений більшовицькою ідеологією, трансформувався в сурогат. Такий культ життя не міг конкурувати із культом вічного життя, який несла кожній людині християнська релігія, що стимулювало прояви релігійності навіть у членів партії й комсомольців.

Радянська система в пізньосталінський період характеризувалася політикою сакралізації радянського ладу і дійсності її перевагою над іншими суспільними устроями за принципом цінності як речі в собі. Так, на Четвертому Пленумі Центрального Комітету комсомолу України 6 жовтня 1947 р. відзначалося, що в Ужгородському університеті викладачі Сулінчан і Попушняк «проповідували» перевагу навчальних закладі в Західної Європи над радянськими. Також у стенограмі Пленуму було зазначено, що комсомольці не надавали відсічі таким *«проповідям»*[13]. Особливо вартим уваги є слова *«проповідувати», «проповідь»*, які було вжито. Вони вживалися із натяком на релігійний контекст, щоб підкреслити неправомірність посягання на радянські інституції та необхідність щоб комсомольці нехтували авторитетом університетського викладача для їхнього придушення. Даний факт свідчить про прагнення відродити мракобісні прояви Середньовіччя з метою забезпечення чистоти й сакральності радянської системи і дійсності. Не менш яскравим було відзначення факту *«виступу»* студента Київського державного університету Ладиженського на захист теорії аполітичності науки, як сказано,

[13] Стенограмма 4-го Пленума Центрального Комитета комсомола Украины. 6 октября 1947 года // ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 4564. – Арк. 9.

він це робив, *«начитавшись реакційної літератури»*[14]. Тобто, більшовицькою ідеологією, як сакральною теорією, мало бути просякнуто всі сфери людського буття і первинною є ідеологія, постулати якої не можуть піддаватися сумніву. Відповідно, ідеологія мала домінувати не просто над релігійними, а й над загальноприйнятими моральними принципами в суспільстві, визначаючи їхнє застосування в соціальних відносинах доцільністю.

Отже, у пізньосталінський період в Україні радянська влада намагалася вибудовувати нову специфічну політику щодо Церкви й проявів релігійності. Радикальне протистояння радянської системи було спрямоване проти греко-католицьких і римо-католицьких та протестантських громад. Щодо Православної Церкви радянська держава трималася нейтральної позиції, пом'якшивши на неї тиск. Проте, відчуваючи серйозну конкуренцію щодо партійних і комсомольських організацій зі сторони релігійних громад, органи правлячої КП(б)У намагалися всіляко ізолювати від релігійного впливу свій актив, а також молодь. Водночас слід відзначити, що репресивних заходів зі сторони партійних органів у СРСР в пізньосталінський період зазнавали здебільшого ті активісти, які виявляли релігійність, а не релігійні православні громади. Подальше дослідження досвіду протистояння між державною ідеологією та релігійними громадами і проявами релігійності в СРСР дає змогу аналізувати передумови збереження проявів релігійності й релігійних традицій у суспільстві в умовах опору їм зі сторони радянської ідеологічної системи.

Список джерел і літератури:

1. *Алексеева Л. М.* История инакомыслия в СССР: Новейший период. М.: РИЦ «Зацепа». – 2001. – 382 с.
2. *Богданов А. А.* Тектология: (Всеобщая организационная наука). В 2-х кн.: Кн. 1. / *Редкол. Л. И. Абалкин (отв. ред.) и др.* / Отделение экономики АН СССР. Ин-т экономики АН СССР. – М.: Экономика, 1989. – 304 с.
3. *Бондарчук П. М.* Римо-католики в УРСР (друга половина 1940-х — перша половина 1980-х років) // Історико-політичні студії. Науковий журнал. – 2017. – Вип. 1(7). – С. 21-39.

[14] Стенограмма 4-го Пленума Центрального Комитета комсомола Украины. 6 октября 1947 года // ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 4564. – Арк. 9.

4. «Гоголь-Гегель» Сталина… // *https://m.youtube.com/watch?v=Lf9P4QMPL2o - Посилання актуальне на 28 серпня 2018 р. - Див. із 50-ї секунди.*
5. Невыполненные вопросы плана Политбюро ЦК КП(б)У на май-октябрь месяци 1947 года // ЦДАГО України. – Ф. 1. Оп. 23. – Спр. 4051.
6. Рассмотрение апелляционных дел (на бюро обкома КП(б)У Херсонської області за 1946 р. – П. С.) // ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 4281.
7. Секретарю ЦК КП(б)У тов. Литвину И. К. Справка о газетах «Молодь України» и «Сталинское племя» *(від. – П. С.)* Секретаря ЦК ЛКСМУ по пропаганде С. Сеген. Справа періоду 14 січня – 19 листопада 1947 р. // ЦДАГО України. – Ф. 1. Оп. 23. Спр. 4051.
8. Стенограмма 4-го Пленума Центрального Комитета комсомола Украины. 6 октября 1947 года // ЦДАГО України. – Ф. 1. – Оп. 23. – Спр. 4564.

References:

1. *Alekseeva L. M.* Ystoryia ynakomyslyia v SSSR: Noveishyi peryod. M.: RYTs «Zatsepa». – 2001. – 382 s.
2. *Bohdanov A. A.* Tektolohyia: (Vseobshchaia orhanyzatsyonnaia nauka). V 2-kh kn.: Kn. 1. / Redkol. L. Y. Abalkyn (otv. red.) y dr. / Otd-nye ekonomyky AN SSSR. Yn-t ekonomyky AN SSSR. – M.: Ekonomyka, 1989. – 304 s.
3. *Bondarchuk P. M.* Rymo-katolyky v URSR (druha polovyna 1940-kh – persha polovyna 1980-kh rokiv) // Istoryko-politychni studii. Naukovyi zhurnal. – 2017. – Vyp. 1(7). – S. 21-39.
4. «Hohol-Hehel» Stalyna… // *https://m.youtube.com/watch?v=Lf9P4QMPL2o - Posylannia aktualne na 28 serpnia 2018 r. – Dyv. iz 50-yi sekundy.*
5. Nevypolnennye voprosy plana Polytbiuro TsK KP(b)U na mai-oktiabr mesiatsy 1947 hoda // TsDAHO Ukrainy. – F. 1. Op. 23. – Spr. 4051.
6. Rassmotrenye apelliatsyonnykh del (na biuro obkoma KP(b)U Khersonskoi oblasti za 1946 r. – P. S.) // TsDAHO Ukrainy. – F. 1. – Op. 23. – Spr. 4281.
7. Sekretariu TsK KP(b)U tov. Lytvynu Y. K. Spravka o hazetakh «Molod Ukrainy» y «Stalynskoe plemia» (vid. – P. S.) Sekretaria TsK LKSMU po propahande S. Sehen. Sprava periodu 14 sichnia – 19 lystopada 1947 r. // TsDAHO Ukrainy. – F. 1. Op. 23. Spr. 4051.
8. Stenohramma 4-ho Plenuma Tsentralnoho Komyteta komsomola Ukrayny. 6 oktiabria 1947 hoda // TsDAHO Ukrainy. – F. 1. – Op. 23. – Spr. 4564.